

Omri Paz, *Who Killed Panayot?: Reforming Ottoman Legal Culture in the 19th Century*

New York: Routledge, 2021.
248 s. ISBN 9781351053617

KÜBRA NUGAY*

Bugüne kadar Osmanlı ceza hukuku alanında ve daha özeldede XIX. yüzyıl Osmanlı ceza hukuku alanında yapılan çalışmaların birçoğunun teorik olduğu görülmekte,¹ pratik üzerinden teorik söylemlerin geliştirildiği çok az çalışmaya şahit olunmaktadır.² Son dönem Osmanlı ceza hukukunun değişimine dair önemli çalışmaları olan Omri Paz, *Who Killed Panayot?* adını verdiği, 1850 yılında İzmir’de meydana gelen görünürde basit bir afyon hırsızlığı olayının, dönemin Osmanlı Hariciye nazırı ve İngiliz büyükelçisi düzeyinde yapılan yazışmalara nasıl konu olduğunu anlattığı bu çalışmasında, aslında Tanzimat sonrası Osmanlı’nın ceza hukuku alanında yaptığı reformlara dair çok önemli bilgileri bir olay merkezinde kalarak sunmuştur.

Çalışmayı önemli kılan özelliklerden biri mikro tarih yöntemiyle kaleme alınmasıdır. Zaten seçtiği davanın bir soygundan çok daha fazlası olması (vergi kaçakçılığı, işkence, katil gibi farklı suçları da barındırması), taraflar arasında soygun çetesi ve İngiliz-Yunan gibi farklı milletlerden gayrimüslim tebaanın olması gibi birçok farklılığı içeren açılara sahip olması çalışmayı bu yönüne uygun kılmaktadır (s. 7-9). Çalışmanın zikredilmesi gereken bir diğer önemli özelliği, Osmanlı ve İngiliz arşiv belgelerinde genişçe yer verilen bir davayı konu alması ve bu belgelerden istifadeyle hazırlanmasıdır (s. 12-15).

* Dr., Bursiyer Araştırmacı, University of Bergen / PhD, Visiting Fellow, University of Bergen, Bergen, Norway, ORCID 0000-0002-0773-0335 kbr_ngy@hotmail.com

DOI: 10.26570/isad.1235889

Atıf/Citation Nugay, Kübra, "Omri Paz, *Who Killed Panayot?: Reforming Ottoman Legal Culture in the 19th Century*", *İslam Araştırmaları Dergisi*, 49 (2023): 214-219.

- 1 Bu eserlerden bazıları şu şekildedir: Bingöl, *Tanzimat Devrinde Osmanlıda Yargı Reformu*; İkinci, *Osmanlı Mahkemeleri*.
- 2 Bu şekilde yazılan eserlerden bazıları şu şekildedir: Miller, *Legislating Authority*; Toprak, "From Plurality to Unity: Codification and Jurisprudence in the Late Ottoman Empire", s. 26-39; Kırılı, *Yolsuzluğun İcadı*; Rubin, *Ottoman Rule of Law and The Modern Political Trial*; Paz, *Crime, Criminals and Ottoman State*.

Çalışma tarihsel arka plan üzerine dönemin hukukî değişimini, bu değişimin uygulamaya nasıl yansıdığını sosyohukuk perspektifinden ele almaktadır (s. 10-12). Bu yönüyle Tanzimat'la hedeflenen hukukî eşitlik anlayışının Osmanlı memurları ve tebaa (özellikle gayrimüslim tebaa) tarafından nasıl algılandığı, eski alışkanlıklarla yeni kurallar arasında nasıl bocaladıkları hakkında döneme dair önemli bir resim çizmektedir. Yazarın çokça ifade ettiği gibi yeni kanunlara uyum noktasında İngiliz ve Osmanlı memurlarının “yalan kültürü”nü (culture of lying) (s. 7,11, 12, 49) benimsediği görülmektedir. Kitabın önemli bir kısmını oluşturan birçok kişiye ait sorgu tutanaklarından hareketle söylenenin arkasındaki söylenmek istenmeyen peşine düşen Paz, Rashomon etkisiyle (rashomon effect) XIX. yüzyıl Osmanlı ceza hukuku alanında yapılan reformları farklı bir anlatım tarzıyla ele almıştır (s. 6-7, 223-24).

Konunun anlaşılır kılınması adına, çalışmada merkeze alınan olay kısaca şöyle aktarılabilir: 1850 yılı sonu Akkaşoğlu Vasilaki adındaki komisyoncu İzmir'de adları bilinmeyen alıcılar adına Kula'daki üç afyon satıcısından 80,000 kuruşluk alım yaptıktan sonra bunları İzmir'e katırlarla taşırken kervana Arabderesi civarında bir çete tarafından soygun düzenlenmiş, afyon ve katırların çalınmasıyla olay başlamıştır. Bunun üzerine İzmir polis şefi Bekir Ağa ve ekibinin gerçekleştirdiği soruşturma sonucu çete üyelerinin İzmir'de ikamet eden İngiliz milletinden bazı kimselere ait olan villalarda saklandıkları, bunlara villa çalışanlarının yardım ve yataklık ettikleri ihbarı ve sonrasında Bekir Ağa'nın zorla bu mülklere girmesi, arama yapmasıyla olaya İngiliz tebaanın dahil olduğu görülmektedir. Yapılan sorgular sırasında aslında bunun basit bir afyon soygunu olmadığı, aslında birçok insanı içine alan büyük bir vergi kaçakçılığı operasyonu olduğu anlaşılmıştır. Ancak olay bu boyutuyla kalmamış, soruşturmayı yürüten Bekir Ağa'nın Tanzimat sonrası Osmanlı'nın yürürlüğe koyduğu yeni kanunların ruhuna uygun hareket etmemesi, İngiliz mülküne ilgili yerlere haber vermeden girmesi, sorguları sırasında Lefter'e, Panayot'a ve Manastırlı Mihail'e işkence uyguladığı iddiaları ve hatta Panayot'ın Bekir Ağa tarafından yapılan işkence sebebiyle öldüğü iddiası bir süre sonra Osmanlı İzmir valisi ile İngiliz konsolosu arasında tansiyonun artmasına ve hatta hadisenin üst makamlara taşınması sonucu diplomatik bir krize dönüşmesine sebep olmuştur (s. 1-5, 45-217).

Kitap giriş, on dört bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Ayrıca girişten sonra birinci bölümden önce “Büyük Resim” (The big picture) adını verdiği bölümde yazar 1789-1918 yılları arasında Osmanlı'nın Tanzimat sonrası birçok alanda, özellikle ceza hukuku alanında yaşadığı önemli değişimi genel ve özet şekilde uzaktan ele almış, okuyucuyu da bu kısmı okuma noktasında serbest bırakmıştır (s. 19-38).

Kitapta ilk bölümden itibaren anlatım, olayların meydana geldiği tarihten yaklaşık bir buçuk yıl sonra 1852 yılında bu dava için kurulan Ali Nihad Efendi başkanlığındaki komisyon tarafından alınan sorgu ifadelerine dayanmakta ve olayların geliştiği kronolojik sırayı takip etmektedir. Birinci bölümde Paz, Vasilaki ve daha birkaç kişiye ait sorgu tutanaklarındaki ifadelerden bu afyon sevkiyatının aslında XIX. yüzyılda Meclis-i Vâlâ'nın çokça başını ağrıtan ve farklı kökenlerden, çevrelerden birçok insanı içine alan büyük bir vergi kaçakçılığı operasyonu olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır (s. 45-55). İkinci bölümde, afyon soygununun ayrıntılarına ve esasında soygunun İzmir kırsalını yöneten büyük bir çetenin başı olan Katırcı Yani ile bağlantılarına dair ipuçları vermiştir (s. 58-68). Bölümde dönemin yeni ceza yargı sisteminin bir uzantısı olarak yerel meclislerle ve sorgu tutanaklarıyla yaşanan değişimin önemini vurgulamaktadır. Üçüncü ve dördüncü bölümlerde, Vasilaki'nin soygun hadisesini 1850 yılında polise nasıl aktardığını, Panayot'ın ve arkadaşı Lefter'in İzmir polis şefi Bekir Ağa tarafından tutuklanmasını ele almıştır (s. 70-87). Esasında Bekir Ağa'nın sergilediği tutuma odaklanıldığında ne polis şefinin ne çavuşlarının suçları araştırmak, şüphelileri ve tanıkları sorgulamak, delil toplamak gibi Tanzimat sonrası tanımlanan bu yeni görevleri yerine getirme konusunda herhangi bir eğitim almadıkları için bu uygulamaların birçoğunun protokollerini oluşturmanın, önceki zihniyete sahip Bekir Ağa gibi bireysel uygulamalara kaldığı görülmektedir.

Beşinci ve altıncı bölümlerde Paz, 05-06 Ocak 1851 tarihinde gerçekleşen olayların Osmanlı arşiv belgelerinde ve İngiliz belgelerinde nasıl ele alındığına odaklanır (s. 89-109). Olayların anlatımı her iki arşiv kaynaklarında benzerlik taşırken olaylara dair yorumların farklı olduğu, esasında her iki belgede de gerçeğin öncelenmediği görülmektedir. Tanzimat ile gayrimüslim tebaaya verilen hakların tebaa-devlet arasında dengeleri nasıl değiştirdiğine şahit olmak mümkündür. Yazar bu bölümlerde tebaanın Tanzimat uygulamalarını nasıl anladığına dair birçok genel geçer teorik bilgilere meydan okuyacak kadar önemli bir resim sunmaktadır. Yedinci ve sekizinci bölümde, 06-07 Ocak 1851 tarihinde meydana gelen olayları ele almakta olup Bekir Ağa'nın Lefter'e sorgusu sırasında işkence yaptığı iddialarının doğruluğunu araştırmaktadır (s. 111-32). Yazarın, Bekir Ağa'yı eski alışkanlıklarından vazgeçmeyen ancak yeni kanunun gereklerini de bilen, bu sebeple kanunun arkasından nasıl dolaşabileceğini iyi bilen bir polis şefi olarak tanımlaması, Osmanlı ve İngiliz arşiv kaynaklarının çete üyelerine yardım eden İngiliz ev sahiplerinin suçlu olup olmadığı konusundaki farklı söylemleri, Osmanlı otoritesinin Buca'daki İngiliz halkına duyduğu güven sorunu, Buca'daki İngilizlerin çete üyelerine yardım ve yakınlık etmelerinin alt sebepleri gibi tespit ve yorumları Tanzimat sonrası

hukuk uygulamalarına dair sosyo-hukuk çerçevesinden önemli yeni veriler sunmaktadır.

Dokuzuncu ve onuncu bölümlerde, 1851 yılında bahçıvan Panayot'ın ve Lefter'in sorguları sırasında işkence gördükleri iddiaları ve Bekir Ağa'nın bu suçlamaları inkâr etmesi, sorgudan sonra Panayot'ın sağlık durumu kötüleşerek ölmesi, bunun üzerine Bekir Ağa'nın görevinden alınması ve tutuklanması olayları ele alınmaktadır (s. 134-59). Bölüm, reformların özellikle devlet görevlilerine karşı dahi nasıl uygulandığını, otopsi ve adli tıptan ne şekilde yararlanıldığını ve Tanzimat sonrası değişen yeni ceza yargılamasının nasıl yürütüldüğünü gözler önüne sermektedir. On birinci bölümde, onuncu bölümde ele alınan olaylara paralel olarak Bekir Ağa ve adamları tarafından çete üyesi olduğu şüphesiyle Manastırlı Mihail'in tutuklanması, sorgusu sırasında işkence görmesi, bunun ispatlanması sonucu Bekir Ağa'nın tutuklanması olayları ele alınmaktadır (s. 162-74). Bu bölümde, Tanzimat sonrası kurulmaya çalışılan yeni bir hukuk düzeninin Osmanlı ilgili memurları tarafından nasıl anlaşıldığı ve uygulandığı, eski alışkanlıklarını terkedip yenisiyle nasıl değiştirmeye çalıştıkları, bir kaza idaresinin çalışma pratiği, Osmanlı hiyerarşisi ve emir-komuta zinciri, mahallî meclislerin prosedürleri ve polis sorgulama uygulamaları hakkında da pratikten yola çıkarak önemli tespitlerde bulunmak mümkün hale gelmektedir.

On ikinci, on üçüncü ve on dördüncü bölümlerde, davada ocak-şubat aylarında yaşanan gelişmelerin ardından Konsolos Brant ile vali Halil Paşa arasındaki kişisel düşmanlığın nihayetinde olayın üst makamlara taşınmasıyla İngiliz Büyükelçi Canning ile Osmanlı Hariciye Nazırı Ali Paşa'nın nasıl devreye girdikleri, dava kararlarını ve karar sonrası bu süreçte adı geçen şahıslara dair son durumlar ayrıntılarıyla ele alınmaktadır (s. 177-217). Tanzimat ile getirilen kanun önünde eşitlik ilkesinin, gerek gayri müslim halk gerekse yasayı uygulayanların zihinlerinin arkasındaki önyargıların hâlâ devam etmesi sebebiyle tam olarak yerini bul(a)madığı görülmektedir. Diğer taraftan bu bölümlerde, merkez-yerel yönetim ilişkilerine, Meclis-i Vâlâ-Bâbiâli'nin uygulamalarına ve soruşturma komisyonlarının çalışma şekline dair pratikten yola çıkarak önemli ayrıntılar bulmak mümkündür.

Çalışma, birkaç davaya konu olan merkez bir olayı ve onu çevreleyen bütün unsurları ayrıntılarıyla ve birbirleriyle olan ilişkilerini birlikte ele alıyor olması, mezkûr olayın Tanzimat gibi değişimin dahi değişmekte olduğu bir süreçten seçilmesi, daha da önemlisi dava süreci sonunda ulaşılan kararlara bütün bu unsurların nasıl etki ettiğini göstermesi bakımından esasında oldukça zorlu bir işi başarmaktadır. Bu anlamda XIX. yüzyıl

Osmanlı ceza hukuku alanına mikro-tarih yöntemi kullanılarak önemli bir örnek ve katkı sunulmaktadır. Çalışmanın ayrıntılarındaki birçok bilgi, Osmanlı Tanzimat dönemine dair şimdiye kadar yazılan birçok genel teorik bilgiye meydan okumaktadır. Pratikte olan ve dava belgelerinden yola çıkması hasebiyle de okuyucuyu ikna edici bir portre çizmektedir. Ancak bu kadar ayrıntıyı, farklı kişi ve olayları birçok perspektiften ele almanın olumsuz getirilerinden biri okuyucunun kişileri, sorgu metinlerini, olayları takip etmekte zorlanabilmesine, okurken geriye dönüp bakma ihtiyacı duymasına sebep olmalıdır. Bu sorun, kitabın başında davada ismi geçen şahısları, görevlerini ve davaya konu olan olayla ilgilerini kısaca açıkladığı bir çizelgeye yer vererek, özellikle on ikinci bölüme kadar haritalardan daha çok faydalanılarak giderilebilir.

Bölümlerde genel olarak görülen sıkıntılardan biri sorgu metinlerinin hangi tarihte ve kimin tarafından yapıldığına dair yeterli açıklama olmamasıdır. Bu durum okuyucunun zihninde bir karışıklığa sebep olmaktadır. Diğer taraftan metin içinde sık sık yer verilen sorgu tutanaklarının dipnotlarının olmaması ve arşivdeki yerinin gösterilmemesi önemli bir eksiklik olarak zikredilebilir. Ayrıca bölüm sonlarında veya kitabın sonunda sorgu tutanaklarının orijinal vesikalarına, en azından birkaç örneğine yer verilmesi iyi olurdu.

Paz, gerek bu çalışmasında gerekse önceki çalışmalarında kullandığı kaynaklardan ve arşiv belgelerinden yola çıkarak XIX. yüzyıl Osmanlı hukuk tarihi alanında sahip olduğu derin bilgisiyle dikkat çekmektedir. Çalışmasında oldukça anlaşılır bir dil kullanmışsa da döneme ait birçok farklı kuruma (konu gereği) yer veriyor olması, konuya ilk defa bu kitapla giriş yapacak okuyucular için eseri okunması zor ve yoğun hale getirebilmektedir. Bu anlamda yazarın *Crime, Criminals and Ottoman State: Anatolia Between the Late 1830s and the Late 1860s* adlı doktora tezi ve "Documenting Justice: New Recording Practices and the Establishment of an Activist Criminal Court System in the Ottoman Provinces (1840-late 1860s)" adlı makale çalışması giriş seviyesinde olanlara tavsiye edilebilir nitelikte olup bu çalışma önceki çalışmalarında atılan temel üzerine bina edilmiştir denilebilir. Her ne kadar yazar bazı bölümlerde kısa da olsa bu bilgilere yer vermeye çalışmışsa da aynı anda birçok ayrıntıya dikkat çekmesi okuyucunun zihninde karmaşaya sebep olabilir. Bazı eksiklikleriyle beraber eserin, Tanzimat'ın ilk dönemindeki hukukî uygulamaya, insan hakları konusundaki tutuma, devletin ceza hukuku üzerinden merkezileşme çabasına pratik üzerinden ışık tutması sebebiyle alana önemli bir katkı sunmaktadır.

Bibliyografya

- Bingöl, Sedat, *Tanzimat Devrinde Osmanlıda Yargı Reformu: Nizamiye Mahkemelerinin Kuruluşu ve İşleyişi 1840-1876*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Edebiyat Edebiyat Fakültesi, 2004.
- Ekinci, Ekrem Buğra, *Osmanlı Mahkemeleri: Tanzimat ve Sonrası*, İstanbul: Arı Sanat, 2004.
- Kırlı, Cengiz, *Yolsuzluğun İcadı: 1840 Ceza Kanunu, İktidar ve Bürokrasi*, İstanbul: Verita, 2015.
- Miller, Ruth A., *Legislating Authority: Sin and Crime in the Ottoman Empire and Turkey*, New York - London: Routledge, 2005.
- Paz, Omri, *Crime, Criminals and Ottoman State: Anatolia Between the Late 1830s and the Late 1860s* (doktora tezi), Tel Aviv University, 2010.
- Toprak, Zafer, "From Plurality to Unity: Codification and Jurisprudence in the Late Ottoman Empire", *Ways to Modernity in Greece and Turkey: Encounters with Europe, 1850-1950*, ed. Anna Frangoudaki - Çağlar Keyder, London - New York: I. B. Tauris, 2007, s. 26-39.